

TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE KİBİR - II

DOÇ. DR. MAHMUT ULU

Kalbin Lekesi: Kibir

İnsanın yeryüzündeki serüveni, özündeki o saf nuru bulma ve koruma gayretinden ibarettir. Fakat bu yolculukta ruhun etrafını saran nefis, insanı kendi yaratılış hakikatine yabancılaştırır. Tasavvuf ehlinin "kibir" adını verdiği bu marazi hal, kulun mutlak güzellik karşısında kendi gölgesini dev aynasında görmesinden başka bir şey değildir.

Güzelliğin ve Hiçliğin Elbisesi: Tevazu

Sûfî zümrenin en zarif simalarından Mansur b. Ammar (ö. 225/840), insan ruhunun kuşanabileceği en muazzam ziynetin ne olduğunu sorgularken, sözü hemen o mistik örtüye getirir: Kul için bu alemde giyilebilecek en güzel, en asil elbise; tevazu ve inkisardır. Yani yüce yaratıcının huzurunda boynunu bükebilmek, kalbini O'nun azameti

karşısında eritebilmektir. Bu yüzden Cenab-ı Hakk, Kur'â'da "*Takva elbisesi daha hayırlıdır.*" (Araf: 7/26) buyurarak, zahiri libasların değil, kalbi ürperişlerin insanı güzelleştirdiğini ilan etmiştir. Tevazu hırkasını giyen gönül, has bir kula dönüşür; çünkü o, kendi hiçliğini idrak etmiştir.

Bu dengenin toplumsal hayata yansıyan yönü ise Ebu Abdullah Mağribî'nin (ö. 299/911) keskin ve sarsıcı cümlesinde hayat bulur. Mağribî, insanlık onurunun ve manevi sefaletin sınırlarını çizirken der ki: "*İnsanların en zelili, zengine yağcılık yapan veya ona karşı yapmacık bir tevazu gösteren fakirdir. İnsanların en azizi ve değerlisi ise, kalbindeki serveti dünya malıyla kirletmeyip, fakirlere tevazu gösteren ve onlara hürmet eden zengindir.*" Burada ortaya çıkan hakikat şudur: Gerçek zenginlik kalptedir ve kalbi zengin olanlar, dünyevi

ihtişama değil, gönlü kırık olanlara ram olurlar.

Heva Zindanında Esaret: Bilgi Kibri

Nefsin karanlık dehlizlerine dalan insan, çoğunlukla kendi ördüğü parmaklıkların ardına gizlenir. Ebu Muhammed Cerirî (ö. 321/933), nefsin istilasına uğrayan bahtsız bir ruhun tablosunu çizerken, trajik bir romantizmle yaklaşır konuya: Bir kimse ki nefsinin boyunduruğuna girmiştir; o artık şehvetin ve nefsanîyetin esiridir.

Heva ve hevesin dipsiz, ışıksız zindanında mahsur kalmıştır. Allah, böylesi kaskatı kesilmiş bir kalbe manevi feyizlerin ve ilahi lütufların akmasını haram kılar. İşin en acıklı kısmı ise, bu esir ruh, Hakk'ın kelamını dilinden hiç düşürmese bile, o kelamın ne lezzetini alabilir ne de zevkine varabilir. Çünkü kibir, ruhun tat alma duyusunu köreltir. İlahi ferman bu acı gerçeği ezelden mühürlemiştir: *"Haksız olarak yeryüzünde büyüklük taslayanları ayetlerimden geri döndüreceğim."* (A'raf: 7/146).

İşte bu noktada karşımıza "bilgi kibri" ya da "alimlerin büyüklenmesi" çıkar. Ünlü sufi İbrahim Havvas (ö. 291/903), kitapların satırları arasında kaybolup ruhunu unutan ulemaya

seslenerek, *"Rivayet çokluğu ile ilim olmaz. Alim, ilmi az bile olsa ilme tabi olan, ilmini hayatına tatbik eden ve sünnetin izinden giden kimsedir"* der. Demek ki ilim, sırtımızda taşıdığımız bir yük değil, ruhumuzu aydınlatan bir meşale olmalıdır.

Nitekim Hucvirî'nin aktardığı üzere, Ebu Hüseyin Nurî (ö. 295/908) de kendi döneminden dert yanarak, dünyada en nadir bulunan iki cevherin; "ilmi ile amel eden alim" ve "hakikati hakkıyla anlatan arif" olduğunu söyler. Bilgi, amelle ve aşkla buluşmadığında, sadece sahibini ezen bir gurur vesilesine dönüşmektedir.

Makam Vehimleri ve Cehennem Dibine Vuslat

Tasavvufta kişinin manevi bir makama erdiğini vehmetmesi tehlikeli bir uçurum olarak görülmüştür. Ebu Ali Ruzbârî'nin (ö. 328/939) aktardığı bir hadise, adeta edebi bir taşlama niteliğindedir. Bir adam düşünün; çalgı dinlemeyi kendine helal saymakta ve gerekçe olarak da "Ben artık öyle bir manevi makama yükseldim ki, hallerin değişmesi, melodilerin nağmeleri bana tesir edemez, benim saflığımı bozamaz" iddiasında bulunmaktadır. Bu sahte vuslat iddiasına Ruzbârî'nin verdiği cevap manidardır: *"Doğru, şüphesiz ki vasıl*

olmuştur; ancak cehennem dibine!" Bu sarsıcı nükte, kendisinde aşılmaz bir kale gören kibirli ruhun, aslında nasıl bir uçuruma yuvarlandığını ortaya koyar.

Şâh Şucâ Kirmânî (ö. 276/889) de bu nükteyi şöyle tamamlar: *"Fazilet sahipleri, faziletlerini görmedikleri sürece fazilet sahibidirler. Bunu gördüler mi artık faziletleri kalmaz. Veliler de böyledir; veliliklerini görmedikleri sürece velidirler, kendilerinde bir keramet, bir makam gördükleri an ellerinde hiçbir şey kalmaz."* Kalp, kendi güzelliğine âşık olduğu an, elindeki tüm hazineleri kaybeder.

Terbiyenin Şartı ve Nefis Köprüleri

Peki, insan bu girdaptan nasıl kurtulacaktır? Ebu Ali Sakafî (ö. 328/939), kurtuluşun reçetesini mutlak bir teslimiyette ve edep meclisinde bulur: Bir insan, yeryüzündeki tüm allamelerin meclislerine katılarak bütün zahiri ilimleri yutmuş olsa bile; samimi bir terbiyecinin, bir mürşidin riyazet potasında eğitilmedikçe asla Allah adamlarının derecesine ulaşamaz. Amelindeki gizli kusurları, nefsinin ince oyunlarını ve saklı benliklerini ona ayna gibi gösterecek bir üstadın edep görmeyen kimsenin

arkasından gitmek, tasavvuf yolunda asla caiz değildir.

Hucviri, ulemanın bu terbiyeden uzaklaşarak nasıl dünyevileştiğini sarsıcı tarihsel kıyaslarla anlatır. Ebu Hanife (ö. 150/767), Süfyan Sevrî (ö. 161/778), Mıs'ar b. Küdam ve Şüreyk gibi dört büyük imamın kadılık teklifini reddetmek için nasıl direndiklerini hatırlatır ve kendi zamanının alimlerini derin bir teessürle tenkit eder. Kendi çağının ulemasının, devlet adamlarının kapılarını kible; zalimlerin köşklerini Kâbe edindiklerini, muktedirlerin minderlerini Allah'a yakınlık makamı saydıklarını söyler. Bu, güce ve makama ram olan bilginin, kibir ve dünya hevesiyle nasıl çürüdüğünün edebi bir feryadıdır.

Yazımızı, Abdurrahman b. Yusuf el-Licâlî'nin (ö. 599/1203) *Kutbü'l-Ârifîn fî'l-Akaidi ve't-Tasavvuf* adlı nadide eserindeki o muazzam metaforuyla sonlandıralım. Licâlî, nefsin hastalıklarını aşılması gereken köprülere benzetir. Nasıl ki cehennem üzerindeki sırat köprüsünden geçmeden cennete varmak imkansızsa, marifetler cennetine ulaşmak için de nefsin hastalıkları üzerine kurulan köprülerden geçmek mecburidir. Bu köprülerin üçüncüsü, kibir ve gazap üzerine kurulmuştur.

Licâlî'ye göre kibir ve öfke, normal şartlarda ölmüş hayvan eti yemek gibi mutlak surette haramdır. Fakat sufi deha, burada bir istisna sunar: İki durumda bu iki duygu caiz, hatta gereklidir. Birincisi; bir kibirliye karşı kibirlenmektir. Çünkü kibirliye karşı büyüklük taslamak, onun nefisini küçümseyerek içindeki tekebbürü un ufak etmek anlamına gelir ki bu bir şifa eylemidir. İkincisi ise gazaptır; ancak bu öfke nefis için değil, yalnızca Allah için, O'nun kutsalları adına parladığında helal ve mukaddes bir hal alır.

